

दस्तावेज क्र. १०

महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण

नववा मजला, सेंटर-१, वर्ल्ड ट्रेड सेंटर, कफ परेड, मुंबई - ४०० ००५.

दूरध्वनी क्रमांक २२१५ २०१९ फॅक्स २२१५ ३७६५ ई-मेल : mwrra@mwrra.org

२०१३ चे प्रकरण (दावा) क्र. ३

अ) २०१३ ची जनहित याचिका क्र. ९५, श्री पंजाबराव भगत आणि Anr. यांनी दाखल केले, वीर, भटघर, देवघर आणि गुंजावणे धरणातून पाणी सोडण्याच्या बाबतीत आणि निरा नदीवर दरवर्षी सर्व कोल्हापुरी टाईप बंधारे (K T Weirs) भरण्याबाबत.

- i) श्री पंजाबराव भगत
कचरेवाडी येथे, पोस्ट सारती,
तालुका इंदापूर, जिल्हा पुणे याचिकाकर्ता
 - ii) रामकृष्ण धोंडिबा गर्गडे,
निर्निमगाव येथे, पोस्ट सारती,
तालुका इंदापूर, जिल्हा पुणे याचिकाकर्ता
- विरुद्ध**

महाराष्ट्र राज्य,
जलसंपत्ती विभागामार्फत,
मंत्रालय, मुंबई प्रतिवादी

ब) नारायणपूर उजवीकडील कालवा (NRBC) पाण्याच्या संदर्भात बीरा रामचंद्र चोरमले व इतर, बबन विठ्ठल जानकर व इतर, धनलक्ष्मी पाणी वापर संस्था मर्यादित व इतरांकडून त्यांच्या मागण्याबाबत अर्ज मागवत आहेत.

श्री. बीरा रामछद्रद चोरमले व इतर,
पोस्ट शिरभावी, तालुका सांगोला, जिल्हा सोलापूर याचिकाकर्ता

श्री बबन विठ्ठल जानकर व इतर
पोस्ट शिरभावी, तालुका सांगोला, जिल्हा सोलापूर याचिकाकर्ता

धनलक्ष्मी पाणी वापर संस्था मर्यादित व इतर
पोस्ट शिरभावी, तालुका सांगोला, जिल्हा सोलापूर याचिकाकर्ता

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य,
जलसंपत्ती विभागामार्फत,
मंत्रालय, मुंबई प्रतिवादी

श्री. मच्छिंद्र पाटील, याचिकाकर्त्याचे वकील

श्री. सोमनाथ मोहन भिंगे, अॅड. मध्यस्थांच्या वतीने वकील

रामकृष्ण धोंडीबा गर्गडे, याचिकाकर्ता

श्री पंजाबराव आप्पा भगत, याचिकाकर्ता

श्री. एस. ए. नलावडे, शेतकरी

श्री. गोखले बी.एस., शेतकरी

श्री. आय. एस. चौधरी, अधीक्षक अभियंता,
पुणे पाटबंधारे मंडळ, पुणे, प्रतिवादीसाठी

श्री. जेनगेट टी.एम. कार्यकारी अभियंता, एन.आर.बी.सी. विभाग, फलटण

श्री. राजेंद्र धोडपकर, सहाय्यक कार्यकारी अभियंता (ए.ई.ई.), पाटबंधारे उप-विभाग, बारामती

न्यायसभा: रवी बी. बुधीराजा, अध्यक्ष,

चित्कला झुत्ती, सदस्य (अर्थशास्त्र) आणि

एस.व्ही. सोडल, सदस्य (अभियांत्रिकी)

दिनांक: ८ ऑगस्ट २०१३

आदेश

१.० माननीय उच्च न्यायालय, मुंबई यांनी २१ मे २०१३ रोजी दिलेल्या आदेशानुसार २०१३ च्या जनहित याचिका क्र. ९५ मधील याचिकाकर्त्यांना श्री. पंजाबराव आप्पा भगत आणि इतर महाराष्ट्र जलसंपत्ती प्राधिकरणाकडे जाण्यासाठी निर्देशित केले.

१.१ श्री पंजाबराव आप्पा भगत, मु. पोस्ट कचरेवाडी, ता. इंदापूर, जि. पुणे व श्री रामकृष्ण धोंडीबा गर्गडे, मु. पोस्ट निर्निमगाव, ता. इंदापूर जि. पुणे (याचिकाकर्ते) यांनी दिनांक २१/५/२०१३

रोजीच्या महाराष्ट्र जलसंपत्ती प्राधिकरणाच्या जनहित याचिका ९५ च्या २०१३ च्या प्रतीसह अर्ज सादर केला, वीर, भटघर, देवघर आणि गुंजावणे बंधान्यांमधून दरवर्षी नीरा नदीवरील कोल्हापूर टाईप बंधारे (K. T. Weirs) भरण्यासाठी पाणी सोडण्यासाठी योग्य निर्देश जारी करण्याची प्रार्थना केली.

१.२ दि. २८ मे २०१३, रोजीच्या महाराष्ट्र जलसंपत्ती प्राधिकरणाच्या पत्राद्वारे २१ मे २०१३ रोजी याचिकाकर्त्याच्या अर्जाची प्रत व २१ मे २०१३ च्या मुंबई उच्च न्यायालयाने दिलेल्या आदेशाची प्रत जलसंपत्ती विभाग, जिल्हाधिकारी पुणे आणि जिल्हाधिकारी सोलापूर यांना याचिकाकर्त्याच्या मागणीप्रमाणे पाठविली.

१.३ प्राधिकरणाने ११/६/२०१३ आणि २६/६/२०१३ रोजी मुंबईतील त्यांच्या कार्यालयात हे प्रकरण ऐकले आहे.

१.४ सुनावणीत प्रतिवादीला १९९९-२०००, २००८-०९, २००९-१०, २०१०-११ साठी अतिरिक्त माहिती सादर करण्याचे निर्देश दिले. २०१०-११ मधील तालुकानिहाय मंजूर क्षेत्र, सिंचनाचे क्षेत्र, सिंचन मूल्यांकन तपशील आणि नारायणपूर उजवीकडील कालव्यासाठी (NRBC) आणि नारायणपूर डावीकडील कालव्यासाठी (NLLB) २५/७/२०१३ रोजी किंवा त्यापूर्वी प्रत्यक्ष सिंचन वसूलीबाबत ही माहिती नीरा देवघर साठवण २३९.०१ दशलक्ष घनमीटर ते २५१.५६ दशलक्ष घनमीटर पर्यंतच्या पाण्यासाठी अतिरिक्त पाणी म्हणून, नीरा कालव्याच्या सिंचन वापरासाठी २००७-०८ च्या पलीकडे, विरा व भटघर साठवणातील ९३१ दशलक्ष घनमीटर व्यतिरिक्त उपलब्ध होते. ही माहिती विशेषतः नारायणपूर डावीकडील कालव्याच्या (NLLB) आणि नारायणपूर उजवीकडील कालव्याच्या (NRBC) मागील भागावर नीरा कालवा यंत्रणेच्या कामगिरीचे मूल्यांकन करण्यासाठी वापरली जाते.

१.५ ५/७/२०१३ रोजी ३ मध्यस्थांचे अर्ज प्राप्त झाले. बीरा रामचंद्र चोरमले व इतर, बबन विठ्ठल जानकर व इतर, धनलक्ष्मी पाणी वापर संस्था मर्यादित नारायणपूर उजवीकडील कालव्याच्या (NRBC) पाण्याच्या संदर्भात आपल्या मागण्यांबाबत प्राधिकरणाने जनहित याचिका ९५/२०१३ (प्रकरण क्रमांक. ३/२०१३) कडे या तीन अर्ज एकत्र करण्याचा निर्णय घेतला आहे आणि दिनांक ३/२०१३ रोजी आणि ३/८/२०१३ रोजी सुनावणी झाली.

२.० या संदर्भातील ३/८/२०१३ रोजीची सुनावणी

२.१ श्री. आय. एस. चौधरी, अधीक्षक अभियंता, पुणे पाटबंधारे मंडळ, पुणे यांनी खालीलप्रमाणे सादर केले:

ए) मंजूर क्षेत्र, प्रत्यक्षात सिंचनाचे क्षेत्र, आकारले जाणारे पाण्याचे शुल्क, वास्तविक महसूल वसूली इत्यादी बाबत तपशील.

- i) मंजूर क्षेत्र - प्रकल्प अहवालात तालुकावार मंजूर क्षेत्र दिले नाही.
- ii) वास्तविक सिंचनाखालील क्षेत्र - सन १९९९-२००० आणि सन २००८-२००९ ते २०१०-११ या वर्षातील नीरा उजव्या किनाऱ्यावरील कालवा व डाव्या किनाऱ्यावरील वास्तविक सिंचनाच्या क्षेत्राचा तालुकावार तपशील देण्यात आला आहे.

अध्यक्ष, महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणने लक्ष वेधले की खंडाळा, फलटण आणि माळशिरस तालुक्यात सिंचनाचे क्षेत्र सन २००८-०९ ते २०१०-११ या वर्षात १९९९-२००० च्या तुलनेत वाढले आहे. तथापि, पंढरपूर, सांगोला आणि इंदापूर तालुक्यात सिंचनाच्या संबंधित क्षेत्रात अशी कोणतीही वाढ दिसून आली नाही.

सदस्य (अभियांत्रिकी) म्हणाले की नीरा देवघर धरणातून अतिरिक्त पाणी उपलब्ध झाल्यास २००८-०९ ते २०१०-११ या कालावधीत सिंचित क्षेत्रात प्रमाणित वाढ अपेक्षित आहे.

त्याचप्रमाणे बारामती व पुरंदर तालुका सिंचन क्षेत्राच्या बाबतीत सिंचन क्षेत्रात वाढ होत असल्याचे दिसून येते परंतु इंदापूर तालुक्याच्या बाबतीत सिंचनाच्या क्षेत्रात एवढी वाढ दिसून येत नाही.

- iii) २००८-०९ ते २०१०-११ दरम्यान सिंचन शुल्काची आकारणी वाढली असल्याचे दिसून आले आहे.
- iv) पुनर्प्राप्ती प्रमाणानुसार वाढली असल्याचेही दिसून आले आहे.

बी) कोल्हापूर टाईप बंधान्यांचा (K. T. Weirs) तपशील -

- i) प्रत्येक कोल्हापूर टाईप बंधारा (K. T. Weirs) अंतर्गत सिंचनाखाली असलेले वास्तविक क्षेत्र हाती घेण्यात आले आहे, आणि महसूल प्राप्त झाला आहे हे देखील लक्षात आले.
- ii) असेही निदर्शनास आले आहे की बहुतेक प्रकरणांमध्ये दर वर्षी पुरेसा साठा केला जातो तरी आराखड्यानुसार या कोल्हापूर टाईप बंधारा (K. T. Weirs) वरील अवलंबित्व ५०% आहे.

सी) कोल्हापूर टाईप बंधारा (K. T. Weirs) साठी जल नियोजन -

- i. आराखड्यादरम्यान कोल्हापूर टाईप बंधारा (K. T. Weirs) वरचे अवलंबित्व ५०% आहे.
- ii. अंगीकारलेल्या पीक पद्धतीचा दर्जा मंजूर झालेल्या प्रमाणेच आहे.
- iii. कोल्हापूर टाईप बंधार्यांसाठी (K. T. Weirs) दरवर्षी १५ ऑक्टोबरनंतर मान्सूननंतरचा ओघ वाढावा म्हणून पावसाळ्यातील प्रवाह व पुनर्जननानंतरच्या संग्रहाद्वारे साठवण केले जाते. पाण्याचा उपयोग रब्बी हंगामाच्या शेवटी म्हणजेच दर वर्षी २८ फेब्रुवारीपर्यंत केला जातो.

डी) कोल्हापूर टाईप बंधारा (K. T. Weirs) भरण्यासाठी वीर धरणाच्या नियोजनात किंवा वीर धरणाच्या प्रकल्प अहवालात कोणतीही तरतूद नाही.

इ) कालवा यंत्रणेच्या नीरा-देवधर धरणाच्या वितरणाच्या जागेची कामे पूर्ण झाली नाहीत आणि म्हणूनच नीरा देवधर साठवण पाण्याचा नीरा कालवा व्यवस्थेमध्ये २००७-२०१२ च्या दरम्यान शासनाच्या पूर्वपरवानगीने उपयोग होतो.

अद्याप ही कामे पूर्ण झालेली नाहीत, म्हणूनच नीरा कालवाच्या प्रणालीच्या नीरा देवधर धरणातून सन २०१२ च्या पलीकडे होणाऱ्या पाण्याचा वापर करण्यास परवानगी देण्याचा प्रस्ताव शासनाकडे सादर करण्यात आला आहे.

३.० वकील श्री. मच्छिंद्र पाटील यांनी, याचिकाकर्ते श्री. पंजाबराव अप्पा भगत आणि श्री. रामकृष्ण धोंडीबा गर्गडे यांच्या वतीने बाजू मांडली. श्री मच्छिंद्र पाटील यांनी मांडलेले मुद्दे -

- i) प्रतिवादीने सादर केलेल्या माहितीत असे दिसून आले आहे की २८ फेब्रुवारीच्या नंतरही काही कोल्हापूर टाईप बंधार्यांमध्ये (K. T. Weirs) पाणी उपलब्ध आहे व कोल्हापूर टाईप बंधार्यांच्या (K. T. Weirs) पाण्याद्वारे गरम हवामान सिंचन प्रभावित होते आणि उष्ण हवामान पिके घेतली जातात.
- ii) प्रतिवादीने सादर केलेल्या परिशिष्ट ७ नुसार हे स्पष्ट दिसते आहे की कोल्हापूर टाईप बंधार्यांच्या (K. T. Weirs) पाण्याद्वारे गरम हवामानात सिंचन केले जाते.
- iii) याचिकाकर्त्याने महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण अधिनियम २००५, कलम ११(ए) चा संदर्भ घ्यावा अशी विनंती केली आहे ज्यामध्ये असे म्हटले आहे -

“११(ए) विहित केलेल्या अटी व शर्तीवर विविध प्रकारच्या वापराच्या हक्कांचे वितरण आणि वापराच्या प्रत्येक प्रकारामध्ये पाण्याचे हक्कांचे समान वितरण निश्चित करणे.

त्यांनी निदर्शनास आणून दिले की प्रत्येक वर्षी नीरा नदीवरील सर्व कोल्हापूर टाईप बंधारा (K.T. Weirs) भरण्यासाठी पाणी सोडण्याची सोय करण्यासाठी प्राधिकरणास थेट प्रतिवादीला अधिकार देण्यात आले आहेत.

सदस्य (अभियांत्रिकी) यांनी निदर्शनास आणून दिले की महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण अधिनियम कायदा २००५ ची दुरुस्ती २०११ मध्ये केली आहे आणि महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण अधिनियम (दुरुस्ती व सातत्य) अधिनियम २०११ नुसार कायद्यातील मूळ कलम ११ (ए) चा बदल केला आहे -

“११(ए) कलम १६ ए अंतर्गत विभागीय वाटप झाल्यानंतर विहित केलेल्या अटी व शर्तीवर, वापरण्याच्या प्रत्येक प्रकारात नदी खोऱ्यात एजन्सीजद्वारे हक्कांच्या वितरणाचे निकष निश्चित करणे;”

कलम १६ ए चे खालीलप्रमाणे स्पष्टीकरण -

“१६ ए. (१) कलम ११ किंवा या कायद्याच्या इतर कोणत्याही तरतुदींमध्ये किंवा सध्या अस्तित्वात असलेल्या कोणत्याही इतर कायद्यात काही असले तरी राज्य सरकार विभागीय वाटप निश्चित करेल:

प्रदान केलेल्या क्षेत्रीय वाटपाचे सर्वसाधारणपणे तीन वर्षांपेक्षा कमी कालावधीच्या अंतराने पुनरावलोकन केले जाईल.

महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियामक प्राधिकरण (दुरुस्ती व सातत्य) अधिनियम, २०११, च्या अधिकृत राजपत्रात प्रसिद्ध झाल्यानंतर, राज्य मंत्रिमंडळ विभागीय वाटप निश्चित करतील.

(२) उपविभाग (१) मध्ये प्रदान केल्यानुसार विभागीय वाटपानंतर प्राधिकरण कलम ११ च्या कलम (ए) अंतर्गत अधिकार वाटप करण्याचे निकष निश्चित करतील”.

४.० वकील श्री. सोमनाथ मोहन भिंगे, याचिकाकर्ते बीरा रामचंद्र चोरमले व बबन विठ्ठल जानकर व इतर, धनलक्ष्मी पाणी वापर संस्था मर्यादित व इतरांनी नारायणपूर उजवीकडील कालवा (NRBC) पाण्याच्या संदर्भात आपल्या मागण्यांबाबत आपला अहवाल खालीलप्रमाणे सादर केला -

- i) वकील श्री. सोमनाथ भिंगे यांनी ९/५/१९६९ रोजी शासनाच्या ठरावाची प्रत सादर केली ज्यात सुधारित पीक पद्धतीनुसार २००० एकर अतिरिक्त क्षेत्र आयआय शाखेसाठी मंजूर असल्याचे दिसून आले आहे. 'शेपटीपासून डोके' या तत्वाचा सिंचनावर परिणाम झाला.
- ii) ०९/०३/२०१३ रोजी पंढरपूर येथे झालेल्या कालवा सल्लागार समितीच्या पूर्व-हंगामी बैठकीत निर्णय घेऊन सांगण्यात आला की २४.८४ दशलक्ष घनमीटर म्हणजेच १२२०० क्यूबिक फूट प्रति सेकंद (cusec) पाणी उष्ण हवामानासाठी सांगोला व पंढरपूरला उपलब्ध करून देण्यात येईल या आधारे अर्ज क्र. ७ सादर केले होते. २०१२-१३, च्या उष्ण हंगामात अर्ज क्र. ७ वेळेत सादर करून सुद्धा पाणी उपलब्ध करून दिले नाही. प्रतिवादीच्या उत्तरात असे नमूद केले आहे की, उष्ण हवामानातील पाणी मागणीसाठी केलेला अर्ज मंजूर नव्हता. वकीलांनी महाराष्ट्र पाटबंधारे कायदा १९७६, च्या कलम ५८ मधील तरतूदीकडे लक्ष वेधले ज्यात पाणीपुरवठा करण्याच्या अर्जासंदर्भात तपशीलवार कार्यपद्धती दिली आहे. त्या तरतूदी खालीलप्रमाणे आहेत :

"५८ (१) ज्याही व्यक्तीला कालव्यातून पाणीपुरवठा मिळवायची इच्छा असेल त्याला योग्य त्या अधिकाऱ्याने अधिकृत केलेल्या कालवा अधिकाऱ्याकडे लेखी अर्ज सादर करावा लागेल जेणे करून वेळोवेळी राज्य सरकारच्या वतीने विहित नमुन्यात असे अर्ज मिळतील. अशा अर्जांची पूर्तता मुदतीपूर्वीच करावी लागेल कारण कालवा अधिकारी अर्ज करणाऱ्या सर्व व्यक्तींची माहिती विचारली जाईल अश्या पद्धतीने अर्ज अधिसूचीत करेल.

(२) पोट कलम (१) अन्वये वार्षिक किंवा हंगामी तत्वावर पाणीपुरवठा करण्यासाठी अर्ज मिळाल्यानंतर एक कालवा अधिकारी त्वरित याची कबूली देईल. अर्ज विहित नमुन्यानुसार नसल्यास कालवा अधिकारी अर्जदारास परत पाठवू शकतात आणि त्याला उप-विभाग (१) नुसार अधिसूचीत केलेल्या तारखेच्या आधी विहित नमुन्यात पुन्हा सादर करण्याचे निर्देश देऊ शकतात. वरील तारखेपूर्वी सादर केलेला अर्ज योग्य प्रकारे स्वीकारला जाईल.

(३) अशा प्रत्येक अर्जाची कालवा अधिकाऱ्याने मागच्या तारखेपासून पंधरा दिवसांच्या आत विल्हेवाट लावण्याची सूचना कालवा अधिकाऱ्यांच्या कार्यालयात नोटीस बोर्डावर आणि कालवा अधिकाऱ्याने निर्देशित केलेल्या इतर ठिकाणी केलेले निर्णय हे सर्व अर्जदारांना निर्णयाची नोटीस असल्याचे समजले जाईल.

(४) जर कालवा अधिकारी आपल्या कार्यालयातील नोटीस बोर्डावर आधी दिलेल्या निर्णयानुसार निर्णय देण्यास अपयशी ठरला असेल तर अर्जदारास अर्जात नमूद केलेल्या कालव्याचे पाणी घेण्यास परवानगी देण्यात येईल असे मानले जाईल परंतु कालव्याचे पाण्याचा पुरवठा इतर अर्जदारांना ज्या अटीवर केला जातो त्याच शर्तीवर.

- iii) याचिकाकर्त्याच्या वकीलांनी नमूद केले की मागणी वेळेत सादर केली गेली होती परंतु प्रतिवादींनी ती नाकारली नाही अशा प्रकारे कायद्यातील तरतूदीनुसार ही मागणी विभागातील विभागणीनुसार मानली जाते आणि लाभार्थ्यांना पाणी घेण्यास परवानगी दिली जाते असे मानले जाते.
- iv) प्रतिवादीने दिलेल्या उत्तरात उल्लेख आहे की १३४/४७५ नीरा उजव्या किनाऱ्यावरील कालव्याचा प्रवाहाविरुद्ध आवाक्या पर्यंत पाणीपुरवठा होऊ शकला नाही कारण सिंचन कालावधी सुरू होण्यास १२ ते १३ दिवस उशीर झाला. Arch Culvert च्या उल्लंघनाबद्दल प्रतिवादीने तर्क प्रस्तुत केले नाही.
- v) महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण अधिनियम कायद्याप्रमाणे कलम १२ (७) प्रमाणे सिंचन 'शेपटी ते डोके' या तत्त्वाने करावे लागेल परंतु अनुयायी यांचे पालन करत नाही. याचिकाकर्त्याने अशी मागणी केली की प्रतिवादीला शेपटी ते डोके या तत्त्वाचे अनुसरण करण्याचे निर्देश दिले जाऊ शकतात जेणेकरून ९-५-१९६९ सांगोला व पंढरपूर तालुक्यातील लाभार्थ्यांना कोट्यातून लाभ घेता येईल.

५.० श्री. आय. एस. चौधरी अधीक्षक अभियंता पुणे पाटबंधारे सर्कल पुणे यांनी प्रतिवादींनी उपस्थित केलेल्या मुद्द्यांना उत्तर देताना प्रतिसाद दिला. श्री. मच्छिंद्र पाटील, वकील श्री. पंजाबराव आप्पा भगत आणि श्री. रामकृष्ण धोंडीबा गरगडे यांच्यावतीने याचिकाकर्त्यासाठी तपशील खालीलप्रमाणे आहेत -

- i) २८ फेब्रुवारी रोजी पाणी उपलब्ध असल्यास फॉर्म क्र. ७ घेतला जातो आणि गरम हवामानासाठी पाणीपुरवठा केला जातो. कोल्हापूर टाईप बंधाऱ्यांच्या (K.T.Weirs) आराखड्यानुसार पावसाळ्याच्या प्रवाहाचा उपयोग विशिष्ट वर्षाच्या उपलब्धतेपर्यंत होतो. काही दाव्यामध्ये जून अखेरपर्यंत कोल्हापूर टाईप बंधाऱ्यांमध्ये (K.T.Weirs) पाणी उपलब्ध आहे.

२८ फेब्रुवारी रोजी हवामान सिंचनासाठी परवानगी देण्यात आली आणि पाणी शुल्काची आकारणी वापरल्या जाणाऱ्या पाण्याच्या वास्तविक प्रमाणात केली जाते.

- ii) वीर धरणाच्या प्रकल्पाचा अहवालानुसार धरणातील कोल्हापूर टाईप बंधारा (K. T. Weirs) भरण्यासाठी पाणी सोडण्याची तरतूद नाही म्हणून याचिकाकर्त्याची विनंती मंजूर केली जाऊ शकत नाही.

६.० श्री. आय. एस. चौधरी, अधीक्षक अभियंता, पुणे पाटबंधारे मंडळ पुणे, श्री. सोमनाथ मोहन भिंगे यांनी उपस्थित केलेल्या मुद्द्यांना वकीलामार्फत दिलेली उत्तरे याचिकाकर्ते बीरा रामचंद्र चोरमळे आणि इतरांच्या वतीने बबन विठ्ठल जानकर आणि इतर धनलक्ष्मी पाणी वापर संस्था मर्यादित आणि इतरांनी नारायणपूर उजवीकडील कालवा (NRBC) पाण्याशी संबंधित आपल्या मागण्यांबाबत तपशील खालील प्रमाणे आहेत -

- i) Arch Culvert च्या दुरुस्तीचे काम प्राधान्याने केले जाते आणि सिंचन सुरू होते परंतु सिंचनाच्या कालावधीला उशीर होत आहे. सांगोला तालुक्यात १२ ते १३ दिवसांचा सिंचन कार्यक्रम राबविला जाऊ शकला नाही आणि लाभार्थ्यांचा कोटा ही पूर्ण होऊ शकला नाही फार्म क्रमांक ७ मधील तरतूदीनुसार जर नियंत्रणाबाहेरच्या कारणास्तव पाणीपुरवठा केला जाऊ शकत नाही म्हणजेच नैसर्गिक आपत्ती तर कोणतीही भरपाई मान्य नाही. तथापि गरम हवामान सिंचनापासून वंचित असलेल्या या लाभार्थ्यांसाठी जुलै २०१३ मध्ये पाणी सोडण्यात आले .
- ii) नीरा कालवा प्रणाली मूळतः १९१२ मध्ये तयार केली गेली. त्यानंतर १९५४ आणि १९६९ मध्ये पिकाच्या पद्धतीत आणि सिंचनाच्या क्षेत्रात मोठे बदल केले. तथापि कालवा यंत्रणेत कालव्याच्या आराखड्याप्रमाणे विसर्ग क्षमता अपरिवर्तित आहे. मूळ आराखड्यानुसार नारायणपूर उजवीकडील कालव्याची (NRBC) विसर्ग क्षमता १५५० क्यूबिक फूट प्रति सेकंद (cusec) आहे परंतु बारमाही भागाला पाणीपुरवठा करणाऱ्या वितरकांची डिस्चार्ज क्षमता १८८७ क्यूबिक फूट प्रति सेकंद (cusec) आहे. ऊस क्षेत्रात कालव्याची विसर्ग क्षमता ४६० क्यूबिक फूट प्रति सेकंद (cusec) आहे अशाप्रकारे नारायणपूर उजवीकडील कालवा (NRBC) विसर्ग क्षमता 'शेपटीपासून डोके' या तत्त्वाप्रमाणे सिंचन करण्यासाठी अपूरी आहे. 'शेपटीपासून डोके' या तत्त्वाने सिंचन कार्यान्वित केल्यास नारायणपूर उजवीकडील कालवा (NRBC) विसर्ग क्षमता २४०० क्यूबिक फूट प्रति सेकंद (cusec) असायला लागेल. नारायणपूर उजवीकडील

कालव्याच्या (NRBC) वरुन रिकामी राहिल्यास हे साध्य होईल सध्या निर्देशित केलेल्या भागांमध्ये पाणी पोहोचण्यास १५ ते २१ दिवस लागतात परंतु रब्बी व ऊष्ण हवामानाच्या हंगामात पाणी पोहोचण्यास २० ते ४० दिवस लागतात.

७.०. खालील बाबींच्या अनुषंगाने आपण पुढील पैलूंचा विचार करणे आवश्यक आहे :-

ए) श्री. पंजाबराव भगत आणि आणि एएनआर यांनी वीर, भाटघर, देवघर आणि गुंजवणे धरणातून पाणी सोडण्याच्या बाबतीत आणि नीरा नदीवरील सर्व कोल्हापूर टाईप बंधारा (K T Weirs) पूर्ण भरण्याविषयी २०१३ ची जनहित याचिका क्र. ९५ दाखल केली.

७.१ याचिकेमार्फत प्रार्थना अशी आहे की प्रतिवादीला वीर, भटघर, देवघर आणि गुंजवणे धरणातून काचरवाडी, सरती पिढेवाडी, निरनिमगाव,ओझरे, गिरवी, सुरुची, लुमेवाडी, चुयेवाडी तालुका इंदापूर, पुणे जिल्हा व खेडी चकोरे आणि आनंद नगर तालुका माळशिरस जिल्हा हा सोलापूर या गाव व जिल्ह्याकरता पाणी सोडण्याची परवानगी द्यावी तसेच दरवर्षी कोल्हापूर टाईप बंधारा (K. T. Weirs) पूर्ण भरण्यात याव्या.

७.२.१ आम्हाला आढळले की वीर धरणातून प्रवाहाविरुद्ध पाणी सोडण्यासाठी वैयक्तिक कोल्हापूर टाईप बंधान्यांच्या (K. T. Weirs) मूळ नियोजनात कोणतीही तरतूद नव्हती. नियोजन टप्प्यातील तरतूदीनुसार प्रत्येक कोल्हापूर टाईप बंधारा (K. T. Weirs) मोफत पाणलोट क्षेत्रातून भरले जाणे अपेक्षित आहे. म्हणूनच नीरा नदीत वीर धरणाच्या खाली ओढ्यावर वीर प्रणालीतून कोल्हापूर टाईप बंधान्यांकडे (K. T. Weirs) सिंचन वाटपाचे पाणी वळवण्याची याचिकाकर्त्याची प्रार्थना म्हणजे पूर्वी मंजूर केलेले क्षेत्रीय वाटप पुन्हा रद्द करण्यासारखी बाब आहे.

७.२.२ महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण (सातत्य व दुरुस्ती) अधिनियम २०११ नुसार कायद्यातील मूळ कलम ११ (अ) मध्ये पुढील प्रमाणे बदल करण्यात आले आहेत:-

“११(ए) कलम १६ ए अंतर्गत विभागीय वाटप झाल्यानंतर विहित केलेल्या अटी व शर्तीवर, वापरण्याच्या प्रत्येक प्रकारात नदी खोऱ्यात एजन्सीजद्वारे हक्कांच्या वितरणाचे निकष निश्चित करणे;”

कलम १६ ए चे खालीलप्रमाणे स्पष्टीकरण -

“१६ ए. (१) कलम ११ किंवा या कायद्याच्या इतर कोणत्याही तरतूदींमध्ये किंवा सध्या अस्तित्वात असलेल्या कोणत्याही इतर कायद्यात काही असले तरी राज्य सरकार विभागीय वाटप निश्चित करेल:

प्रदान केलेल्या क्षेत्रीय वाटपाचे सर्वसाधारणपणे तीन वर्षांपेक्षा कमी कालावधीच्या अंतराने पुनरावलोकन केले जाईल.

महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियामक प्राधिकरण (दुरुस्ती व सातत्य) अधिनियम, २०११, च्या अधिकृत राजपत्रात प्रसिद्ध झाल्यानंतर, राज्य मंत्रिमंडळ विभागीय वाटप निश्चित करतील.

(२) उपविभाग (१) मध्ये प्रदान केल्यानुसार विभागीय वाटपानंतर प्राधिकरण कलम ११ च्या कलम (ए) अंतर्गत अधिकार वाटप करण्याचे निकष निश्चित करतील".

७.३ म्हणूनच हे स्पष्ट झाले आहे की सुधारित कायद्यातील वरील तरतूदीनुसार क्षेत्रीय वाटप राज्य सरकार निश्चित करेल म्हणूनच याचिकाकर्ता यासंदर्भात सरकारकडे जाऊ शकतो.

बी) नारायणपूर उजवीकडील कालव्याच्या (NRBC) पाण्याच्या संदर्भात आपल्या मागण्यांबाबत बीरा रामचंद्र चोरमले व इतर, बबन विठ्ठल जानकर व इतर धनलक्ष्मी पाणी वापर संस्था मर्यादित व इतरांकडून अर्ज मागवून घेतले.

७.४ या तीन अर्जातील प्रार्थनेत प्रतिवादी नारायणपूर उजवीकडील कालव्याच्या (NRBC) च्या माइल ९३ अंतर्गत शाखा ३, ४ आणि ५ अंतर्गत सांगोला तालुक्यातील शेतकऱ्यांना दरवर्षी सिंचनासाठी पाणीपुरवठा करावा आणि मंजूर केल्यानुसार शेतकऱ्यांना आणि पाणी वापरकर्त्या संघटनांना पाणीपुरवठा करावा असा निर्णय पूर्वहंगामी बैठकीत घेण्यात आला. महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण २००५ कायद्याच्या कलम १२ (७) नुसार निर्धारित केलेल्या 'शेपटी ते डोके' या मुख्य तत्वाचे अनुसरण केले जाऊ शकते जेणेकरून सांगोला तालुक्यातील मागील भागात योग्य प्रमाणात पाणी उपलब्ध होईल.

७.५ आम्हाला असे आढळले आहे की महाराष्ट्र सिंचन अधिनियम १९७६, च्या कलम ५८ नुसार कर्जदारांकडून नमुना क्र. ७ मधील आवश्यक बाबींना प्रतिसाद नाकारला गेला नाही, त्यामुळे अर्ज मंजूर असल्याचे समजले जाते. प्रकल्प अधिकाऱ्यांनी कायद्यातील ठरवलेल्या प्रक्रियेचे पालन केले पाहिजे जेणेकरून शेतकऱ्यांची गैरसोय होऊ नये. प्रतिवादीसाठी ही गंभीर चूक आहे म्हणजे कार्यकारी अभियंता नीरा उजवीकडील कालवा, विभाग फलटण व दुय्यम दर्जाचे मनुष्य. भविष्यात अशी चूक पुन्हा होऊ नये.

तसेच १/३/२०१३ रोजी पूर्वहंगामी बैठकीत मान्य केल्याप्रमाणे मध्यस्थांना गरम हवामानात त्यांचा कोटा मिळू शकला नाही प्रतिवादींनी पुरेशी काळजी घ्यावी आणि भविष्यात अशा चूका होणार नाहीत हे पाहण्याचे निर्देश दिले आहेत.

७.६ याचिकाकर्त्यांना नीरा कालवा प्रणालीच्या नारायणपूर उजवीकडील कालवा (NRBC) आणि नारायणपूर डावीकडील कालवा (NLBC) साठी भविष्यात सिंचनासाठी 'शेपटीपासून डोक्यावर' तत्वाचे अनुसरण करण्याचे निर्देश आहेत. 'शेपटीपासून डोक्यावर' सिंचन (सर्व शेपटी वितरक आणि त्यापेक्षा वरचे लोक यांना जोडणारे) आवर्तन कार्यक्रम आगाऊ तयार करून सक्षम प्राधिकरण आणि कालवा सल्लागार समितीकडून वेळेत मंजूर झाला. सांगोला व पंढरपूरसाठी निश्चित केलेला कोटा आणि प्रत्येक हंगामातील प्रत्यक्ष वितरण याविषयी तपशील. रब्बी आणि गरम हवामान, महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियामक प्राधिकरणास कळवा. कायद्याच्या कलम १२ (७) अन्वये प्रत्येक हंगामात पाणी कोटा देण्यावर महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण देखरेख ठेवेल.

या शोध आणि निरीक्षणासह, याचिका निकाली काढण्यात आली.

-सही/-

(एस. व्ही. सोडल)
सदस्य (अभियांत्रिकी)

-सही/-

(चित्कला झुत्ती)
सदस्य (अर्थव्यवस्था)

-सही/-

(रवी बी. बुधीराजा)
अध्यक्ष

(एस. व्ही. सोडल)

सचिव, महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण,
मुंबई.